

FRANSA DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI ARŐIVLERİ VE TÜRK - FRANSTZ DİPLOMASI MÜNASEBETLERİNE AİT BELGELER

ISMAIL SOYSAL

Paris Büyük Elçiliği BaŐkâtibi

Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin muntazam bir Őekilde tasnife ve saklanmağa baŐlanıŐı XIV.Louis zamanında 1710 senesine rastlamaktadır. Ondan önceki devreye ait belgeler nâtamam, gayri muntazam ve muhtelif menbalardan ele geçirilen yazıların toplanması halindedir.

Üzerinde bulunduğu caddenin adına izafeten “Quai d’Orsay” diye anılan Fransa Dışişleri Bakanlığına bu arşivlerin nakli 1856 senesinde olmuŐtur¹. Halen arşivler Bakanlık binasının bir kısmını iŐgal etmekte ve Bakanlığın Arşiv Müdürlüğünün nezareti altında bulunmaktadır. Fransa’nın diplomasi münasebetlerinin, menŐeinden 1871 senesine kadar gelen devresine ait takriben 13.000 ciltlik arşiv, 1927 senesinde verilen bir kararla, umumun tetkikine açık tutulmuştur. Ancak araştırma yapmak isteyenler evvel emirde Bakanlığın “Diplomasi Arşivleri Komisyonu” kararını elde etmek mecburiyetindedirler. Türk vatandaşları için Paris Büyük Elçiliğimizin Bakanlığa hitap eden bir tavsiye mektubu iŐi teshil edebilir.

Müsaadeyi elde eden her Őahıs tetkik edeceği memleket ve devreye ait belgeleri, aynı günde üç cildi aŐmamak Őartıyla, fihristlerdeki cilt numaralarına göre, birer fiŐle, bir gün evvelden talep ve —pazar günleri hariç— her gün öğleden sonra Bakanlığın hususi mütalea salonunda okuyabilir.

Arşivler baŐlıca Őu tasniflere tabi tutulmuştur:

I- Yabancı memleketlerde vazife görmüŐ fransız siyasi mümes-sillerinin (Büyük Elçi, Fevkalâde Elçi, Elçi veya MaslahatĐuzar) merkeze yolladıkları siyasi raporlar ve onların buldukları mem-

¹ Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin tarihçesi hakkında bakınız : “Histoire du dépot des Archives des Affaires Etrangères,, d’Armant Baschet, Paris 1875.

leket makamları ile muhaberatı: Bu nevi arşivlerin 1936 senesinde "Etat numérique des Fonds de la correspondance politique, de l'origine à 1871" namı ile bir fihristi kitap halinde Bakanlıkça yayınlanmıştır. Fihrist evvelâ memleket adlarına göre alfabe sırasıyle bölünmüş, sonra da her memlekete ait arşivler kronolojik bir tarzda, takriben 800 ilâ 1200 sahifelik ciltlere ayrılmıştır.

Türkiye'ye ait kısımda (TURQUIE) 1494 senesinden 1848 senesine kadar, ilâve ciltler dahil, 330 ciltlik metin vardır. Bunlar içinde XVI. asır sonuna kadarki devreyle alâkadar ancak üç cilt metin mevcuttur. Bunlar da sonradan toplama ve nâtamamdır. Boşluğun sebepleri şöyle izah edilebilir: Bir kere 1710 senesine kadar Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivleri teşekkül etmediğine göre, eski raporların tasnif ve hıfzı mümkün olmamıştır. Saniyen, İstanbul'da Fransız Sefareti binasındaki evrak bir çok yangınlarda kısmen ve 1709 yangınında da tamamen yanmıştır¹. Nihayet son bir sebep de, Kral I. François ile Kanunî Süleyman zamanına rastlayan 1525-1547 devresindeki ilk Türk-Fransız diplomasi münasebetlerine ait Fransız arşivlerinin, o devrin hristiyan taassubu sebebiyle Fransa'da son derece mahrem tutulmasından, büyük kısmının tarihçiler için meçhul kalmasıdır².

XVII. asıra ait 40 cilt metin mevcutsa da bunlar da nâtamamdır. Maamafih, diğer menbaların yardımı ile bu asırdaki Türk-Fransız diplomasi münasebetlerini kâfi derecede aydınlatmak daima mümkündür.

XVIII. asrın başlarından zamanımıza kadar İstanbul'daki Fransız siyasi mümessillerinin raporları ve Barbali ile muhaberatı metinleri hemen hemen tamamdır. Umumun tetkikine açık tutulan, 1848 yılına kadar gelen devreye ait 290 ciltlik (takriben 300.000 sahife) bu metinler gerek Fransız, gerek Paris'te tetkikata fırsat bulacak Türk tarihçileri ve Paris Büyük Elçiliğimiz memurları için son derece kıymetli bir menba teşkil etmektedir.

1848 yılından sonraki zamana ait metinler de peyderpey tasnif edilip ciltletilince umumun istifadesine açılacaktır. Nitekim 1887

¹ Bakınız : Charrière, "Négociations de la France dans le Levant" Cilt I, sahife LX ve müteakip.

² Yakında yayınlayacağımız "Türk-Fransız diplomasi münasebetlerinin ilk devresi : 1525-1560., adlı travayımıza bakılması.

senesine kadar gelenlerin Őimdiden hazır bulunduğunu Arşiv MÜdÜrlÜĞünden hususi surette ÖĞrenmekteyiz.

BÜtÜN bu ciltlerin ilk sahifesinde "Nature des pićes" namı ile muhtevasına ait kısa izahat vardır. Metinlerin bazan asılları, bazan da (Merkezdeki aslı kaybolup da onu yollayan Sefaretteki müsveddesinden naklen) örnekleri konulmuŐtur. Ciltler içinde Fransa DıŐiŐleri Bakanlığının alākadar dairesi tarafından zamanın Bakan veya Devlet BaŐkanına sunulan hulāsalara, muhturalara da raslanmaktadır. Her belge kendi yaprak numarasından baŐka, içinde bulunduğu cildin umumi yaprak numarasını da ihtiva etmektedir. Ciltlerin ayrılıŐı hakkında fikir edinmek için fihristten yani "Etat numérique des Fonds de la correspondance politique" adlı kitabın "TURQUİE" kısmından bir misal verelim:

Cilt No.	Cildin taalluk ettiği tarihi devre	Raporları yollayan veya muhaberatı yapanlar
184	1792 Kasım-1793 Mayıs	Maslahatgüzar Fonton ve Elçi Descorches
185	1793 Haziran-Eylül	Elçi Descorches
...	...	...

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşiv Dairesi, "Inventaire Sommaire de la Correspondance politique" adı altında, bu birinci tasnife giren siyasi rapor ve metinlerin memleket memleket daha mufassal bir fihristini yapmak için 1903 senesinden itibaren teŐebbüse giriŐmiŐ ve E harfine (Etats-Unis d'Amérique) kadar gelen beŐ cilt fihrist neŐretmiŐtir. Bu fihristlerde, yukarıda bahsi geçen ciltler içindeki metinler ayrı ayrı sayıldığından araştırma daha kolay olabilir. Fakat teŐebbüse devamdaki idari zorluk ve faidesindeki Őüphesiz 1920 senesinde Arşiv Dairesinin faaliyetini durdurmuŐtur. Binaenaleyh, bu mufassal tasnifte Türkiye kısmı yayınlanamamıŐtır.

II-Fransa'nın dış münasebetlerinin, kendi siyasi mümessillerinin raporları dıŐındaki menbalarından birini de Dışişleri Bakanlığı ArŐivlerinde "Mémoires et Documents" adı altındaki muhtelif belgeler teşkil etmektedir. Bunların Üç ciltlik matbu bir fihristi vardır. Birincisi "Fond France" namı ile Fransa'nın umumi dış politikasına ait belgelerin cedvelidir. İkincisi ve onun devamı olan Üçüncüsü "Fonds Divers" adıyla muhtelif memleketlere ait belgelerin 1892-1896 seneleri zarfında yayınlanmış fihristlerini teşkil etmektedir.

“Fonds Divers” e ait iki cilt fihristte Türkiye ile alakalı 157 ciltlik belgelerin listesi ve adları vardır: XVI.asrın sonuna kadar gelen devre için mevcut ciltler beşi geçmemektedir. Buna mukabil, XVIII. asırdan sonraki devreye ait belgeler ehemmiyetli derecededir. Bu “Hatırat ve belgeler” meyanında Türkiye hakkında bazı resmi ve hususi şahısların siyasi, ilmi veya edebi hatıraları, Fransa Hariciyesinde yapılmış bazı siyasi hülâsalar, Türk-Fransız anlaşmalarının elde kalan Fransızca veya Türkçe metinleri v.s. vardır. Fihristte her cildin muhtevası oldukça tafsilatlı bir surette aydınlatılmaktadır. Ciltlerin üzerinde, aynı veçhile, sıra numarası ve ait olduğu tarihi devre yazılıdır.

III-Fransa'nın muhtelif memleketlerde bulunmuş konsoloslarının 1830 yılından itibaren siyasi mahiyetteki raporları da, vazife gördükleri şehir adlarına ve kronoloji sırasına göre, ayrı bir tasnife tabi tutularak, “Correspondance politique des Consuls” namıyla yayımlanan bir fihristle birlikte umumun tetkikine açık tutulmuştur. Bazı mahalli araştırmalar için faydeli olabilecek bu raporlar dış politika bakımından lüzumlu sayılamaz.

IV-Fransa'nın tarih boyunca güttüğü dış politikanın seyrini ve menbalarını, merkezi idarenin karar, talimat ve müzakere zabıtları noktasından tetkik etmek isteyenler için, Dışişleri Arşivleri pek az bir faide temin eder. Gerçi siyasi mümessillere verilen talimatlar “Receuil des instructions données aux Ambassadeurs et Ministres de France” namıyla, 1648 Vestfalya Muahedesinden 1789 Fransa İhtilâline kadar uzayan devre ile alakadar olarak, Jean Hano-teau tarafından 21 ciltlik izahlı bir külliyyat yayımlanmıştır. Fakat bunlar ancak mahdut bazı devletlere aittir. Türkiye kısmı da çıkmamıştır. Kaldı ki, Fransız dış politikasını sadece siyasi mümessillere verilen talimatlarla tahlile imkan yoktur. Bu itibarla, tarihçilerin Dışişleri Bakanlığı haricindeki “Milli Arşivler”e, sair belge, hatıra ve yazınlara müracaatı gerekmektedir.¹

¹ Hazırlamakta olduğumuz “1798-1815 devresindeki Türk-Fransız diplomasi münasebetleri,, başlıklı eser ve gene bu münasebetlerin diğer devrelerine ait bazı araştırmalar dolayısıyla Paris'te Fransa Dışişleri arşivlerinin Türkiye ile alakadar olanlarını tetkik ederken. Arşiv Müdürü Orta Elçi M. de Ribier ve mesai arkadaşlarının, memleketimize olan sempaticileri sebebiyle, bize gösterdikleri yardım ve nezakete teşekkür borçluyum. Kendileri, müesses kaideleri veçhile, bu arşivlere dayanılarak yazılan eserlerden birer nüsha yollanmasını rica ettiler. Bunu tehâlükle yerine getireceğiz.